

Att gräva efter Europas skugga:

Undersökningar av spansk kontaktperiod på boplatsoområdet Pichao, Tucumán, Argentina

Per Stenborg, Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet

Abstract

”To dig in the shade from Europe: investigations of the Spanish Contact Period on the settlement site at Pichao, Tucumán, Argentine”:

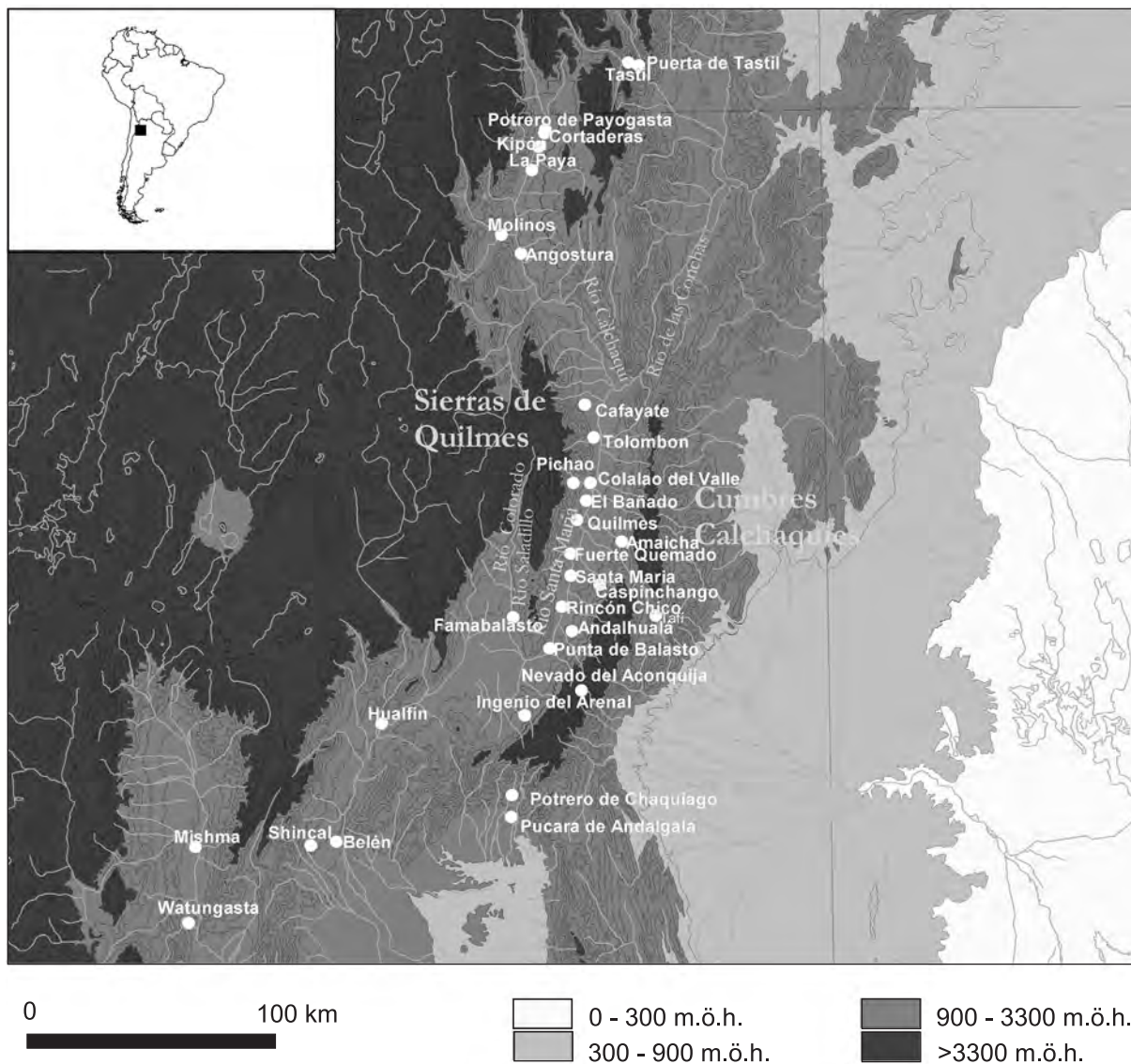
This article gives a concise presentation of the results of archaeological investigations at the site of Pichao in the Santa María Valley, Tucumán, North-western Argentina (see Stenborg 2002b). The main focus is on the so-called Spanish Native Period (c. A.D. 1536-1660), during which this region managed to resist the Spanish attempts to gain control. At present the knowledge of this period is highly limited and almost exclusively based on written sources. Concerning earlier periods, particularly the Regional Development Period (c. A.D. 900-1480), the archaeological knowledge is far better. The results of the investigations at Pichao suggest that vast changes occurred during the 16th and 17th centuries, and that the societies depicted by Spanish sources may have showed little resemblance with those of earlier epochs.

Bakgrund

Svenska arkeologers och etnografers kontakter med Nordvästra Argentina sträcker sig tillbaka till tiden kring förra sekelskiftet. Till de mest namnkunniga av dessa forskare hör Erland Nordenskiöld, Eric Boman, Erik von Rosen, samt Nordenskiölds elev Stig Rydén. Betydelse för den arkeologiska utvecklingen i området fick bl.a. den s.k. *Svenska Chaco-Cordillera expeditionen* 1901-02, där Nordenskiöld deltog tillsammans med Boman och von Rosen. Denna expedition, vars uppläggning var flervetenskaplig, passerade genom de nordväst-argentinska provinserna Salta och Jujuy, samt delar av södra Bolivia. Bomans (1908) standardverk *Antiquités de la région andine de la République Argentine et du désert d'Atacama*, har haft stort inflytande på senare forskning. Medan Nordenskiöld och Rydén huvudsakligen var verksamma inom svenskt universitets och museiväsen tillbringade Boman, som kom till Argentina redan 1887, merparten av sitt liv i detta land, där han stannade fram till sin död 1924. Nordenskiöld hade stor betydelse för att stärka etnografins ställning i Sverige. Under Nordenskiölds ledning utvecklades Göteborgs Museum under 1920-talet till en av de, internationellt sett, viktigaste institutionerna vad gällde s.k. ”amerikanistik” (Lind-

berg 1996). Rydéns bidrag till den argentinska arkeologin bestod främst i en pionjärinsats behandlande den s.k. Candelaria-kulturen i nuvarande Salta och Tucumán-provinserna (Rydén 1934, Rydén 1936, Stenborg 1998:77–79, Stenborg 1999:31–32, Muñoz och Fasth 2000, Muñoz och Fasth 2001). Kontakterna med nordvästra Argentina stärktes inte minst genom att en annan av Nordenskiölds elever i Göteborg under 1920-talet – schweizaren Alfred Métraux – senare blev föreståndare för det etnografiska institutet i Tucumán.

Pichao är ett fornlämningskomplex beläget i en halvöken på omkring 2 200 m ö.h., i Santa María-flodens dalgång (figur 1). Inom området finns bl.a. lämningar av bostäder, odlingsterrasser och gravfält. Det totala fornlämningsområdet är stort, omfattande en yta på flera hundra hektar (figur 2). Stora delar av detta område upptas av odlingsterrasser. Sedan 1989 har en grupp svenska studerande och forskare arbetat i tätt samarbete med argentinska kollegor i ett binationellt projekt med Pichao i centrum. Före projektets start var platsen i princip okänd i den arkeologiska litteraturen. Projektet har haft en tvär- och flervetenskaplig uppläggning, med representanter från ämnen som arkeologi, antropologi, historia och geologi.

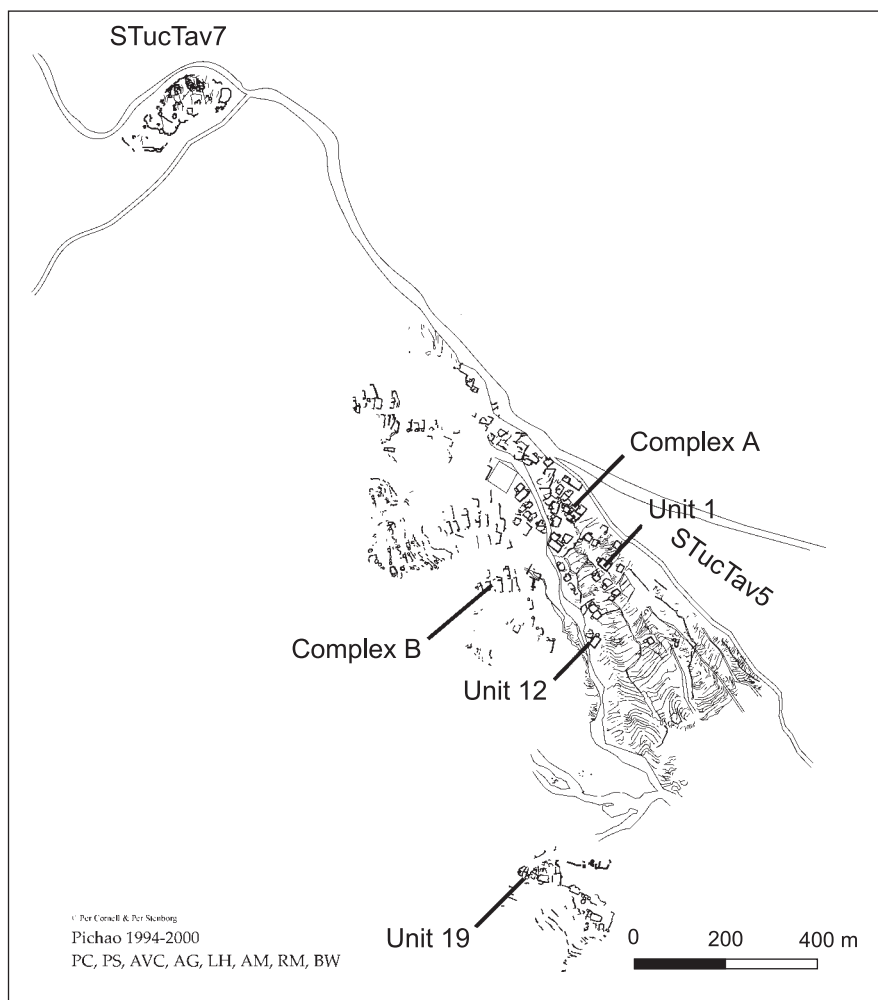

Figur 1. Arkeologiska lokaler i Calchaquí-dalarna, sammanställd av Per Cornell och Per Stenborg.

Figure 1 Archaeological sites in the Calchaquí valley, compiled by Per Cornell and Per Stenborg.

Även yrkesverksamma inom naturvetenskapen ingick, såsom bioantropologer och geologer. Åren 1989–1992 arrangerades stora gemensamma fältkampanjer med uppemot 40-talet deltagare. Mellan åren 1993 och 2001 har arbetet bedrivits i form av ett antal mindre fortsättningsprojekt vilka fortsatt undersökningarna i Pichao. Resultaten från undersökningarna i Pichao har tidigare presenterats i form av avhandlingar (Cornell 1993, Johansson

1996, Stenborg 2002b), licenciat-uppsatser (Cornell 1988, Bengtsson 1992), samt ett antal rapporter och publikationer (t.ex. Cornell och Sjödin 1990, Cornell och Sjödin 1991, Cornell och Johansson 1993, Ahlgren et al. 1998, Bengtsson et al. 2001, Stenborg 2002a). Från 2002 utvecklas med stöd av Vetenskapsrådet ett nytt större forskningsprojekt (*Social innovation i indiansk kultur vid tiden för Europeisk kontakt*) i området.

Figur 2. Pichao, lokalerna STucTav5 och STucTav7, sammanställd av Per Cornell och Per Stenborg.

Figure 2. The two localities STucTav5 and STucTav7 at the Pichao site, compiled by Per Cornell and Per Stenborg.

Pichao är beläget i ett viktigt arkeologisk område, de s.k. Calchaquí-dalarna, till vilka räknas Calchaquí-dalen och Santa María-dalen. I Pichaos närhet påträffas än större lokaler, t.ex. Quilmes i söder och Tolombón i norr. Området får sin speciella prägel genom de väldiga pelarkaktusar, kallade cardónes, som växer nere i dalarna och uppe på bergssluttningarna (figur 3). Boplatsen uppvisar framförallt lämningar från den så kallade *regionala utvecklingsperioden* (ca. 900–1480 e.Kr.). Det keramiska materialet från den regionala utvecklingsperioden tillhör främst det som kallas Santa María-traditionen, bl.a. karaktäriserad av stora dekorerade gravurnor. Även yngre material har påträffats, vilket visar att någon form av bosättning fanns fram tills

spanjorerna slutligen fick kontroll över området ca 1660.

Den mest accepterade period-indelningen för området ser ut på följande vis:

- Formativ period (200 f.Kr.–900 e.Kr.)
- Regional utvecklingsperiod (900–1480 e.Kr.)
- Imperisk period (1480–1536)
- Spansk kontaktperiod (1536–1660)

Denna periodindelning baseras på Núñez Regueiro (1978). Tidpunkten för den regional utvecklingsperiodens inledning är i denna indelning satt till 1000 e.Kr., medan det numera anses riktigare att ange 900 e.Kr.. Jag har därför valt att ange det sistnämnda alternativet här.

Figur 3. Pichao, STucTav7, delar av enhet 5. Foto Per Stenborg.

Figure 3. Parts of the unit no 5 in STucTav7 at the Pichao site.

Introduktion

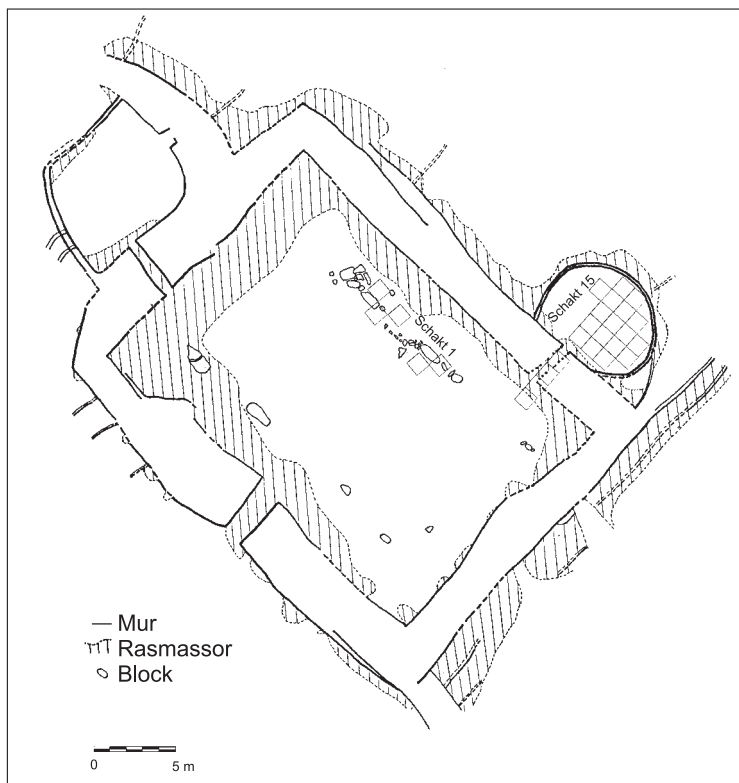
Denna artikel baseras i första hand på arkeologiska undersökningar företagna inom en specifik sektor av boplatsoområdet Pichao (figur 2). Dessa undersökningar utfördes inom ett av de ovan nämnda fortsättningsprojekten som behandlar de yngsta delarna av boplatsoområdet och frågor kring de förändringsprocesser som följde av den europeiska kontakten under 1500 och 1600-talen. Det andinska området i stort kom under 1500-talet relativt snabbt under spansk kontroll. Ett undantag härvidlag utgör de s.k. Calchaquí-dalarna i nordvästra Argentina där Pichao är beläget. I detta område bjöd vad som förefaller ha varit en bred allians av indianska grupper framgångsrikt spanjorerna motstånd ända fram till 1660-talet. Det innebär att det förflöt närmare 130 år från den första kontakten mellan infödda och européer, fram till dess området faktiskt kom under spansk kontroll. Eftersom man effektivt lyckades förhindra europeisk etablering i området är de historiska källorna mycket knapphändiga när det gäller information om befolkningarna här. Arbetet syftar till att angripa problematiken kring förändringsprocesserna under denna period utifrån lokalt perspektiv, dvs. förstå vad som sker i Pichao under den aktuella perioden. Jag kommer därför även att beröra de delar av boplatso-

området som kan förmodas tillhöra den förspanska tiden. I fallet Pichao tycks skillnaderna mellan boplatsoområdets delar vara så markanta att befolkningsmässiga kontinuiteten på platsen måste ifrågasättas. Det kan inte uteslutas att skeenden kopplade till den inkaiska expansionen under tiden strax före européernas ankomst har haft betydelse för den uppkomna situationen. En diskussion av den historiska kontexten är av central betydelse för att förstå de förändringar som uppträder under perioden.

Jag kommer här ganska kort att presentera Pichaoområdet och de båda lokaler kring vilka mina frågeställningar i första rummet kretsar. Grovt kan sägas att det i det ena fallet rör sig om en lokal, typologiskt och dateringsmässigt väsentligen tillhörande den regionala utvecklingsperioden, och i det andra fallet om en lokal vars bebyggelse daterats till den spanska kontaktperioden. I båda fallen finns även visst material och dateringar som faller utanför de här angivna perioderna.

STucTav5

Bebyggelsen inom den äldre lokalen, STucTav5 (S=Argentina, Tuc=Tucumán, Tav=Tafi del Valle), uppvisar ett mönster som motsvarar det som är känt från andra lokaler i Santa María-dalen daterade till Regional utvecklingspe-

Figur 4. STucTav5, enhet 1. Efter Bengtsson, Cornell och Sjödin 1989.

Figure 4. STucTav5 unit no 1. From Bengtsson, Cornell and Sjödin 1989.

riod (ca. 900–1480 e.Kr.) (t.ex. Tarragó 1990, Tarragó *ms.*, Natri 1999). Bosättningen är belägen på en s.k. alluvial-kon, vars ålder kan uppskattas till minst 100.000 år (Ahlgren 1990) (figur 2). Bebyggelsen inom STucTav5 är huvudsakligen av två slag, dels ensamliggande domestiska enheter, s.k. "Casa Ambrosetti" (figur 4), dels av sammanhängande konglomerat av bebyggelse. På bergsslutningar väster om alluvial-konen påträffas också bebyggelse av konglomerat-typ. Inom båda dessa typer av bebyggelse kan de domestiska enheterna tolkas som bestående av bostäder i direkt anslutning till "gårdar". Ingångar till bostäderna är alltid vända mot gården, vilket ger bebyggelsen ett visst djup. I regionen tycks denna principiella organisation påträffas redan under den *formativa perioden* (ca. 200 f.Kr. – 900 e.Kr.) (Berberían och Nielsen 1988:Figur 1).

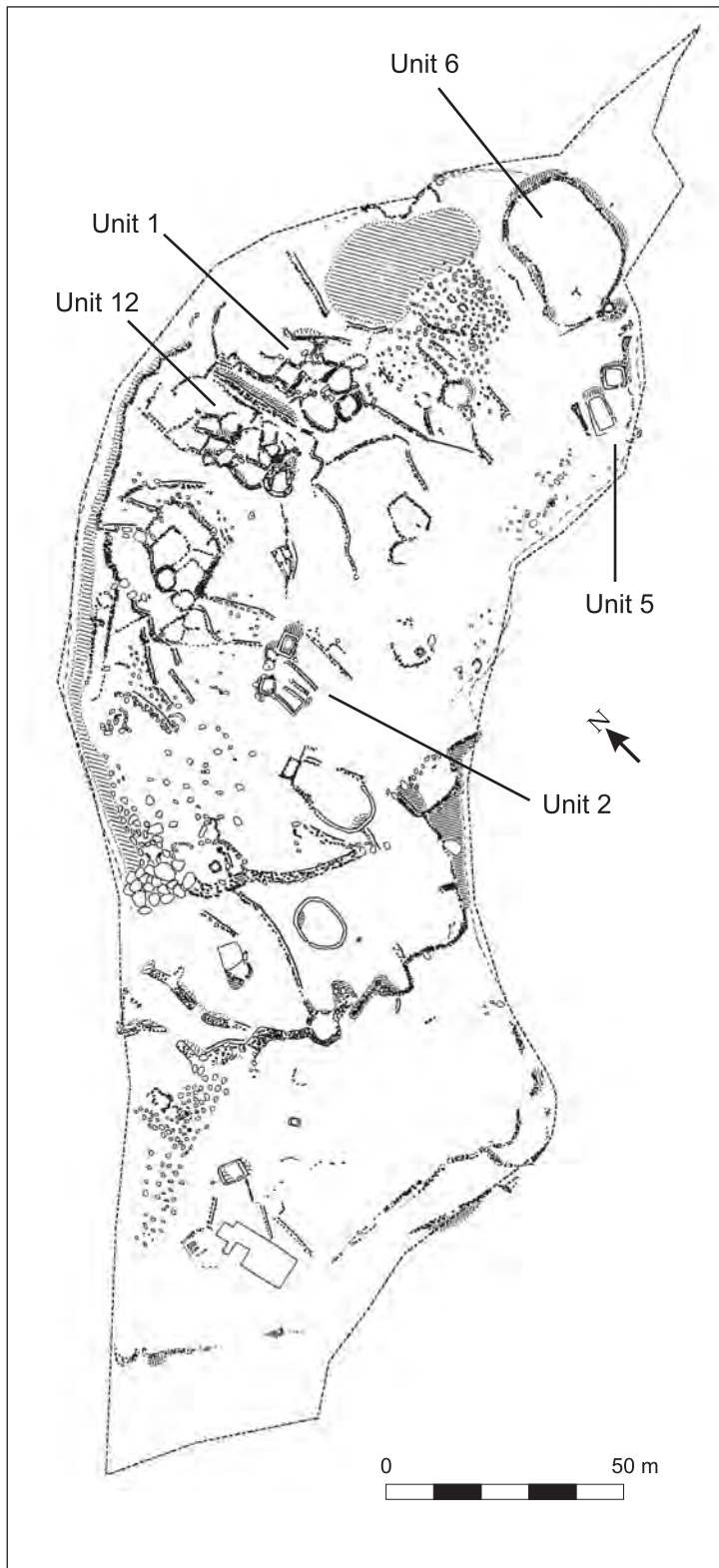
En vanlig bebyggelseform inom alluvial-konens område är alltså ensamliggande enheter bestående av en större, rektangulär struktur i direkt anslutning till mindre

halvcirkulära strukturer. De stora rektangulära strukturerna mäter 20–30m x 10–15m. I många fall påträffas resta stenar inne i denna typ av strukturer, ibland formande en slags inre rektangel.

Inom StucTav5 har två enheter av denna typ undersökts. Resultaten var relativt samstämmiga och presenteras därför sammanfattningsvis här.

De huvudsakliga frågeställningarna berörde hushållsorganisation och användande av rummet inom domestisk bebyggelse. Hushållet uppfattades som en grundläggande nivå för produktion inom centra-bosättningar (Cornell 1993:93). De mindre, halv-cirkulära strukturerna tolkades som bostäder medan de stora rektangulära strukturerna föreslogs ha utgjort områden för olika, hushållsrelaterade, aktiviteter. Vid utgrävningar av strukturer av den halv-cirkulära typen påträffades bl.a. härdar, askgröpar och en stor flat sten, eventuellt använd för bakning (Cornell 1993:157; Cornell och Stenborg 2001).

Undersökningar av den mer komplexa bebyggelsen

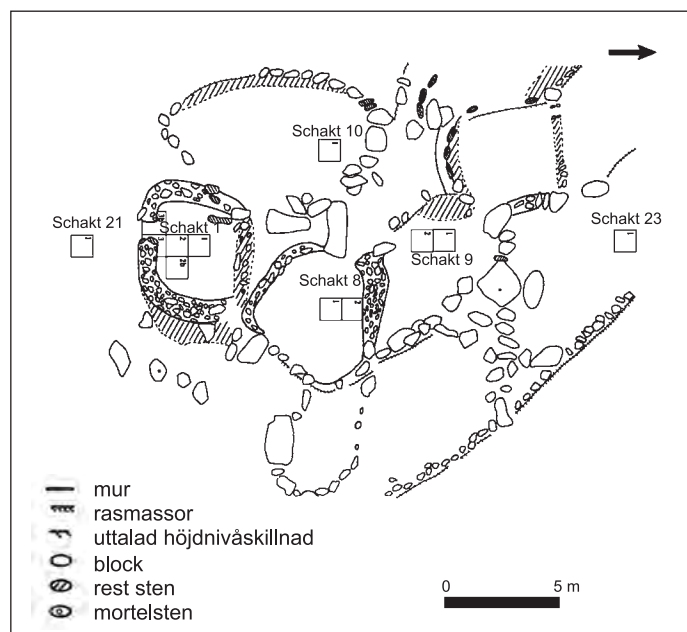

Figur 5. STucTav7, sammanställd av Per Stenborg 1994.

Figure 5. STucTav7, compiled by Per Stenborg 1994.

Figur 6. STucTav7, enhet 1 med schakt. Sammanställt av Per Stenborg 1992–98.

Figure 6. STucTav7, unit no 1 with the excavated trenches marked. Compiled by Per Stenborg 1992-98.

på bergsslutningarna väster om alluvial-konen har visat att även denna kan tolkas som domestisk bebyggelse bestående av mindre bostäder i anslutning till större aktivitetsytor (Cornell 1993:164–165, Stenborg 2002b:143-145 och XI-XIII).

Luminescens och 14C-dateringar från de ensamliggande enheterna indikerar en relativt lång användningsperiod, från omkring år 1200 till åtminstone 1400-talets mitt. Två dateringar från enhet 12 (figur 2) visar att denna enhet kan ha använts in på 1500-talet. Dateringar från bebyggelsen på bergsslutningarna har indikerat en kortvarigare användningsperiod, möjligen begränsad till 1400-talet.

Det keramiska materialet inom STucTav5 uppvisar relativt liten variation mellan de kontexter som undersökts. En stor andel av materialet utgörs av den karaktäristiska s.k. Santa María keramiken. Grövre, odekorerad keramik, ofta från större kärl är också vanlig. Finmagrad, graverad och dekorerad keramik förekommer i mindre omfattning. Ett något avvikande keramiskt material associerat med äldre dateringar har påträffats vid undersökningar av enhet 19 inom sektor X (figur 2) (Stenborg 2001).

STucTav7

Den yngre lokalen, kallad STucTav7 (figur 5), är belägen på en höjdpåta och har troligen omgärdats av en mur, av vilken delar ännu återstår. Denna lokal uppvisar ett varierat mönster avseende byggnadslämningar. Tolkningssituationen försvåras av att platsen använts under senare tid, bl.a. finns ett modernt hus vilket skall ha bebotts under tiden från mitten av 1900-talet fram till tidigt 1970-tal. Vissa tecken finns också på att detta område användes under den formativa perioden.

Domestisk bebyggelse

De lämning inom STucTav7 som här tolkas som rester av domestisk bebyggelse består av små rumsstrukturer vilka kan föreslås ha fungerat som bostäder och kök/matberedningsytor. Mönstret med en större gårdsyta tycks helt saknas. Även konstruktionstekniken hos bebyggelsen skiljer sig markant lokalerna emellan, liksom dimensioneringen av byggnader och byggnadselement. Från den enhet, enhet 1 (figur 6), som här behandlas finns tre luminescens-dateringar, vilka givit 1550 ± 20 , 1590 ± 40 och

1655±30. Utgrävningar inom enhet 1 har gjorts 1992, 1994 och 1998 (Stenborg 2001, Stenborg 2002b:154--157 och XIV--XXIV).

Begränsning av bebyggelse från ett hushåll inom STucTav7

Väster om den här diskuterade enhet 1 påträffas likartade bebyggelselämningar, spår finns också öster om denna enhet (figur 5). I enheten strax väster om enhet 1, enhet 12, grävde andra arkeologer i flera strukturer 1992. Materialet från enhet 12 tycks i grova drag upprepa mönstret från enhet 1. Även bebyggelsemönstret tycks vara närmast identiskt likt det från enhet 1 (figur 6) varför jag betraktar dem som bebyggelse tillhörande två separata hushåll. Bebyggelsen i det område där enhet 1 och enhet 12 är belägna är dock relativt tät, varför en definitiv avgränsning av bebyggelse tillhörande ett hushåll är svår att göra. Inom det andinska området är spatialt väl avgränsade hushåll annars vanliga (cf. Stanish 1989:9). Det är dock möjligt att ett förtätat bebyggelsemönster använts under kris-, och orostider, vilket både den spanska kontakt-perioden och den föregående expansionen av Inka-staten måste betraktas som exempel på (Wilk och McC. Netting 1984:19). En viss rumslig separation mellan enhet 1 och enhet 12 finns, vilket har motiverat att de här behandlas som två skilda bebyggelse enheter.

Området kan teoretiskt tolkas på flera sätt. Det skulle kunna vara en plats som endast användes vid vissa tillfällen, t.ex. för skydd vid någon form av yttre hot, eller för vissa aktiviteter. Vidare skulle viss annan arkitektur i området kunna uppfattas som en indikation på att det handlar om en rast- och provianteringsplats utefter en (Inka-) led. Tillgång till vatten och förekomsten av odlingsterrasser i intilliggande område visar att det finns förutsättningar för permanent bosättning.

Material

I enhet 1 grävdes totalt 6 mindre schakt. Schaktens utplacering bestämdes dels av ovan mark synliga rester av väggmurar, dels av betingelser såsom träd och större kaktusars belägenhet. Det keramiska materialet omfattar 1941 fragment. Övrigt material består främst av ben och sten.

Det keramiska materialet grovindelades efter godstyp avseende bl.a. magring och bränning. Keramiken kan generellt antagas ha använts till matberedning och distribution av mat, för olika slag av förvaring, för transport och för bevattning. Viss keramik användes uteslutande inom hushållet, medan annan keramik kan ha använts inom en större kontext. Keramik kan vidare ha använts för att markera social och annan status och tillhörighet (jfr. Sjödin 1998).

Arkitektur

Lämningarna av bebyggelse inom enheten är synliga ovan mark i form av låga, <0.5m, stenmurar, avgränsande ett för det mesta cirkulärt, eller rundat område. Konstruktions-tekniken hos dessa murar har varit enkel, utgående från en, eller ibland två linjer av resta, flata stenar, över och kring vilka lösa stenar och block har lagts. Jord har använts som fyllnadsmaterial mellan stenarna. I vissa fall har med största säkerhet en överbyggnad av förgängligt material funnits. Den låga muren kan ha tjänat som bas för denna överbyggnad, materialet i murarna kan i stor utsträckning bestå av sten som rensats från ytorna inom bebyggelseenheter. Av överbyggnader finns dock mycket få spår. Det troligaste är att den brunnit ner och endast lämnat ett tunt brandlager i den övre stratigrafien. Den mest välbevarade muren i enhet 1 omsluter den yta där schakt 1 grävdes (struktur 1).

Tolkning av den undersökta domestiska bebyggelsen i STucTav7

Baserat på påträffat mönster hos materialet, observationer gjorda vid utgrävningarna, samt de ovan jord synliga spåren av bebyggelse kan en tolkning i termer av hushållsorganisation göras.

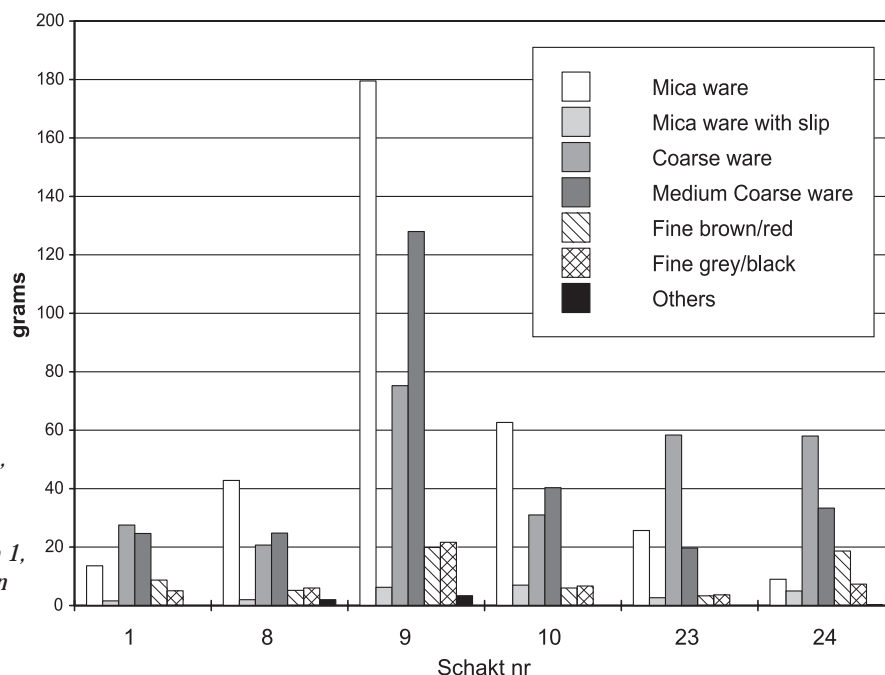
Den struktur där schakt 1 grävdes har sannolikt varit takförsedd. Rester av väggar och tak påträffades här som ett tunt brandlager. En anläggning som kan tolkas som ett stenskot stolphål framkom nära strukturens mitt. En nedgrävning, eventuellt täckt med någon form av lock, har fungerat som förråd inne i bostaden.

Generellt var den absoluta frekvensen av keramik i schakt 1 den lägsta bland de schakt som grävdes i enhet 1.

Diagram 1. STucTav7, enhet 1, keramikens vikt fördelat på olika gods i de olika schakten.

Diagram 1. STucTav7, unit no 1, wight of different pottery wares in the different trenches.

Detta kan förklaras av att ytan hållits avsiktligt ren, eller av att de aktiviteter som utfördes här inte resulterade i större avfallsmängder. Andelarna finmagrad och medelgrovt magrad keramik var hög, medan lite glimmermagrad keramik förekom.

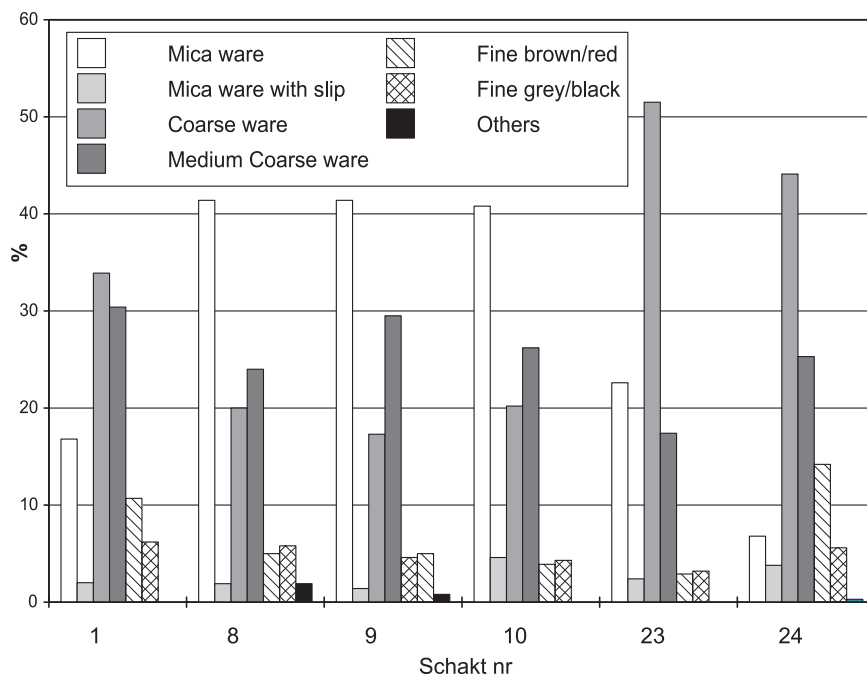
Matberedning kan ha varit en av huvudaktiviteterna i den struktur där *schakt 8* grävdes. Även konsumtion av mat kan ha skett här. I varje fall delar av avfallet deponerades på en särskild plats inom hushållsenheten. Denna renhållning uppfattar jag som orsak till att relativt lite ben och kol förekom i materialet. Indikationer på att matberedning är istället främst den höga relativa andelen glimmermagrad keramik, samt keramik med sotad, eller svartmålad undersida. Finmagrad keramik förekom i liten utsträckning.

Denna höga andel av fragment från kärl lämpade för matberedning upprepas i det rikligare materialet i *schakt 9*, där jag tror att avfall deponerats från aktiviteter utförda inom andra delar av enheten. Det är framförallt material relaterat till matberedning och konsumtion som påträffades riklig omfattning i schakt 9. Omräknat till kg per m³ innehöll schakt 9 4.34 kg keramik per m³. Motsvarande

siffror för schakt 1 var 0.91 kg/ m³ och för schakt 8 1.04 kg/ m³ (diagram 1). Skillnaderna var än mer uttalade för benmaterial, där schakt 9 hade 1.21 kg/ m³, medan siffran för schakt 1 var 0.04 kg/ m³ och för schakt 8 0.08 kg/ m³. Fördelningen mellan keramiktyper (relativ frekvens) ansluter nära till den som påträffades i schakt 8 (diagram 2). Att det verkligen handlar om sekundärt deponerat material stöds av förhållandet att kol och aska, undantaget en härd som framkom under kulturlagret, påträffas spritt i kulturlagret, snarare än fläckvis koncentrerat.

Ytan där *schakt 10* grävdes visar en materialammansättning liknande den hos schakten 8 och 9. Som jag tidigare nämnt skulle beredning av mat ha kunnat förekomma här. I så fall kan mönstret hos schakt 8 ha uppstått som en följd av att kokkärl med tillredd mat överfördes till struktur 2. Möjligheten att materialet framförallt har spritts sekundärt från den yta där schakt 9 grävdes måste också beaktas. Denna spridning skulle kunna vara resultatet av barns lek och av djurs rotande i avfallsmaterialet. Är detta fallet är det primära nyttjandet av denna yta svår att analysera.

Att mycket aktivitet verkligen begränsades till områ-

Diagram 2. STucTav7, enhet 1, andelen av keramikens vikt fördelat på olika gods i de olika schakten.

Diagram 2. STucTav7, unit no 1, wight ratio of different pottery wares in the different trenches.

det för bebyggelse stöds av det förhållande att lite material, och inget tydligt kulturlager påträffades i *schakten 23* och *24*. Dessa schakt tycks ligga utanför det område som användes intensivt under bosättningsfasen.

Undersökningen visar att området användes på ett sätt som resulterade i tydligt urskiljbara mönster hos fyndmaterialet inom olika delar av enheten. Användningsmönstret tycks ha förändrats relativt lite under den period då området beboddes. Bosättningens längd är svår att fastställa, dateringarna visar dock en viss spridning.

Bebyggelsemönstret hos enhet 1 upprepas hos den intilliggande enhet 12. Flera liknande enheter kan mycket väl ha funnits inom de mer eroderade områdena öster och väster om enheterna 1 och 12.

Annan bebyggelse inom STucTav 7

Utöver den ovan diskuterade domestiska bebyggelsen påträffas även annan bebyggelse inom STucTav7. Både *enhet 2* i den centrala delen av området och *enhet 5* i den sydöstra delen visar tecken på relativt sentida användande eller påverkan. Dateringar och material visar att dessa områden även har använts under 1500 och 1600-talen. Det kan antas att nuvarande karaktären hos vägg-murarna

delvis är resultatet av sentida användande. Hur denna bebyggelse titt sig under 1500 och 1600-talen är därför svårt att avgöra. Hos denna bebyggelse påträffas vissa element som anses kopplade till den inkaiska expansionen i nordvästra Argentina, vilken anses ha ägt rum under perioden strax före den europeiska ankomsten.

Enhet 6 i den sydöstra delen av området består främst av en stor oval struktur eller inhägnad. Lite material påträffades vid undersökningen av denna. Undersökningar av en liten cirkulär struktur i omedelbar anslutning gav material och dateringar vilka kopplade denna till 1500 och 1600-tals bosättning på lokalen. Det är möjligt att den större strukturen har använts som djurinhägnad.

Utefter de branter som begränsar STucTav7-lokalens område finns rester av något som troligen varit en omslutande mur. Denna mur kan ha tjänat som skydd mot erosion. Har den omfattat även en överbyggnad i förgängligt material har den kunnat försvåra tillträdet till lokalen utifrån. Tillträde till området har kan i så fall ha skett genom två öppningar i denna mur, den ena belägen i öster och den andra i väster. Cirkulära byggnader i anslutning till dessa öppningar kan ha haft kontroll eller utkiksfunktioner.

Keramiskt material

Det keramiska material skiljer sig tydligt boplatserna emellan. De vanligaste keramiska "typerna" inom STucTav5 tillhör den s.k. Santa María keramiken. Materialet från STucTav7 domineras av glimmerrik odekorerad keramik, vilken i viss mån kan associeras till typen Caspinchango. Av dekorerad keramik förekommer främst typerna Yocavil bicolour och Yocavil polychrome. Jämför man förhållandena mellan andelar av grövre och finare keramik är dessa relativt lika för de områden som antas ha fungerat inom domestiska kontexter inom respektive boplat. Typologiskt är materialen däremot tydligt åtskilda.

Boplatsernas förhållande

Uppenbarligen föreligger det ett icke kontinuerligt förhållande mellan de båda boplatserna. Avseende materiell kultur såväl som bebyggelsemönster tycks någon form av brott finnas mellan de samhällen som befolkade respektive lokal. Medan den domestiska bebyggelsen inom den förspanska lokalen främst bestod av bostäder placerade kring en gårdsyta, så har hushållen inom den yngre lokalen fördelats på mindre rum vilka tjänat som bl.a. sovytor, kök och mindre arbetsytor. Metoder för konstruktion liksom det keramiska materialet skiljer sig genomgående åt lokalerna emellan. Med hänsyn till de storskaliga förändringar som sker under den aktuella tiden kan flera förklaringar ges för detta förhållande. Ett mönster såsom det här påträffade skulle kunna uppkomma om STucTav7 befolkades av en inflyttande grupp med sin kulturella bakgrund utanför regionen. Diskontinuiteten beträffande materiell kultur och bosättningsmönster skulle i såfall förklaras av att den befolkning som bebodde området under 1500 och 1600-talen inte var ättlingar till den tidigare befolkningar på platsen. Det kan emellertid inte uteslutas att effekterna av inkaisk och europeisk expansion in i området var så pass djupgående att samhället förändrades till oigenkännlighet.

Undersökningar av andra lokaler i Santa María-dalen har inte påvisat att mönstret från Pichao området, med en separat bosättning från den spanska kontakt-perioden, är allmänt förekommande. Inte heller finns information om

motsvarande förändring hos materiell kultur och bebyggelsemönster från andra lokaler (t.ex. Tarragó 1999; Kriscautzky *ms*). Det skall dock tilläggas att andra undersökningar inte varit riktade mot just denna problematik och att boplatsområdena i många fall är vidsträckta och svåra att helt kartlägga. Arkeologiskt finns alltså endast mycket knapphändig information från andra delar av regionen avseende de frågor som här behandlas. Vidare undersökningar i Pichao-området har indikerat existensen av ytterligare mindre boplatser från den spanska kontakt-perioden.

Etnohistorisk forskning och information

De skrivna källor som behandlar motsvarande tidsavsnitt är av flera slag. De "klassiska" krönikorna, såsom Cieza de León (u.å. [1553]) och Garcilaso de la Vega (1966 [1609]) omnämner det nordvästargentina området endast i generella termer. Mer detaljerad information finns framförallt från de missionärer som under 1600-talet verkade i området, i officiella dokument och korrespondens mellan ämbetsmän, samt i militära rapporter från slutfasen av den spanska kontakt-perioden.

Enligt vissa krönikörer, t.ex. Cieza de León (u.å. [1553]) skapades en slags "pax-Inka" i Tucumán, genom vilken området kom att utgöra en gräns gentemot andra grupper vilka inte lydde under staten. Det är dock oklart exakt vilket område som avses, varför det mycket väl kan ha varit så att vissa grupper i nuvarande nordvästra Argentina anslöt sig till imperiet, medan andra behöll sin självständighet. Bland senare krönikörer som utförligt behandlade nordvästra Argentina, så sökte Lozano (1874:7–9 [1745]) helt avfärda åsikten att Calchaquí-dalarna någonsin integrerats i den Inkaiska staten. Lozano är dock en såpass sen krönikör att hans uppgifter uteslutande bygger på andrahands information och hans tillförlitlighet kan ifrågasättas. Inom Inka-staten skedde omflyttningar av en del befolkningsgrupper, s.k. *mitmaqunas* eller *mitimaes* (se t.ex. Bengtsson 1998). Dessa tvångsflyttningar skedda troligen av flera skäl. Dels kunde man flytta särskilt kompetent arbetskraft för produktion och exploate-

ring av resurser (i Calchaquí-regionen finns bl.a. koppar och silver tillgångar), dels kunde man stärka kontrollen över nyligen införlivade områden genom att installera kolonier av lojala befolkningar. Beträffande nordvästra Argentina är informationen, som tidigare påpekats, knapphändig, varför det är svårt att bedöma vilken betydelse mitmaqunas kan ha haft i detta område.

Den första direkta kontakten mellan de spanska conquistadorerna och indianbefolkningarna i nuvarande nordvästra Argentina skedde under Diego Almagros expedition till norra Chile 1535–1536. Med stor sannolikhet hade den europeiska ankomsten till Sydamerika indirekt redan påverkat området genom Inka-statens sammanfall och genom spridning av sjukdomar, vilka på många håll i Amerika orsakade massdöd bland befolkningar som saknade resistens. Det är därför troligen så att även de allra tidigaste spanska skildringarna av regionen beskriver samhällen som redan hade förändrats till följd av den europeiska expansionen. I tidiga dokument omtalas befolkningarna i regionen som "Diaguitas". Informationen från denna tid är av mycket generell karaktär och säger oss ingenting om specifika byar och befolkningar i området.

Motståndet mot spanjorerna varade i 130 år och det är främst hos 1600-tals källor som mer detaljerad information finns. Det finns vissa uppgifter om att det förekom immigration in i Calchaquí-dalarna av befolkningar från områden vilka hamnat under kolonial kontroll. Under den sena kontaktperioden tycks allianser mellan olika befolkningar ha inneburit att det existerade ett antal större grupperingar mellan vilka rivalitet rådde. Man kunde dock överbygga dessa motsättningar vid de tillfällen då hotet från spanjorerna nödvändiggjorde detta. I Pichao-området fanns troligen ett antal större och mindre byar vilkas befolkningar ibland kollektivt benämns "Pacciocas". På 1650-talet intensifierades konflikten med spanjorerna. En spansk-född "äventyrare" vid namn Pedro Bohorquez kom att ha inflytande på slutfasen av kontaktperioden. Bohorquez skaffade sig genom dubbelspel förtroende både från den spanske guvernören i Tucumán och den infödda befolkningen i Calchaquí-området. Han lyckades ena indianbefolkningarna inom ett stort område av nordvästra Argentina i ett uppror mot kolonialmakten. Detta hade

till följd att den spanska beslutsamheten att slutgiltigt besegra motståndet i Calchaquí-dalarna stärktes. Pichao-området erövrades troligen 1659, medan befolkningarna längre söderut gjorde motstånd fram till slutet av 1660-talet. Majoriteten av indian-befolkningarna tvångsflyttades ut ur dalarna och införlivades i det spanska *encomienda*-systemet.

Av vikt för de arkeologiska frågeställningarna är uppgifterna att Pichao-området troligen befolkades av flera mindre grupper. Härvidlag finns en skillnad gentemot områdena längre åt söder och norr (t.ex. Quilmes och Tolombón), där i båda fallen en specifik bosättning verkar ha dominerat klart. Det skulle kunna vara så att det i Pichao-området vid denna tid påträffades ett mönster av ganska spridda, mindre bosättningar, något som tycks vara i överensstämmelse med de arkeologiska observationerna. Spanjorerna använde indianska namn och beteckningar på befolkningarna i området. Det är dock oklart om dessa ursprungligen alla varit etniska termer, eller om det även förekom andra typer av beteckningar.

Möjliga tolkningar

Med utgångspunkt i resultaten av de arkeologiska undersökningarna kan man göra tolkningen att den befolkningsmässiga kontinuiteten på platsen är mycket låg. Som påpekades finns flera tolkningsmöjligheter beträffande användandet av den yngre lokalen. Fyndmaterialet var såpass omfattande att lokalen inte kan förstås som en installation av tillfälligt slag. Det tydliga mönstret beträffande fördelning av material inom den domestiska enheten (enhet 1) pekar mot ett konsekvent användningssätt av enheten under dess existens. Det går naturligtvis, å andra sidan, inte att säkert fastställa att det rörde sig om permanent, året runt-boende. Generellt tycks bosättningsmönstret i (Pichao-)området, från att under den regionala utvecklingsperioden ha karaktäriserats av centra-bebyggelse av ansevärd omfattning, under kontaktperioden istället ha bestått av betydligt mindre, spridda lokaler. Som tidigare nämnts finns mindre lokaler vilka troligen daterar sig från den spanska kontakt-perioden i området närmast norr om Pichao. Sådana lokaler har, att döma av den etnohistoriska

informationen, troligen ingått i någon form av gemensam organisation. Med tanke på de skiftande förhållanden som rådde under den aktuella tiden kan spridd bebyggelse ha inneburit fördelar och gjort befolkningen mindre beroende av specifika arealer och resurser.

Det kan alltså konstateras att perioden från 1400-talet fram till den spanska erövringen 1659 innebar så djupgående förändringar att de beskrivningar av samhällen och befolkningar som påträffas hos skriftliga källor inte kan användas för en förståelse av området och dess befolkningar under tiden före den spanska kontakten. Utöver de tydliga sociala förändringar som sker är det sannolikt att inte heller den befolkningsmässiga kontinuiteten är speciellt hög. Inom det arkeologiska undersökningsområdet finns inga tydliga tecken på att STucTav7 var en direkt "fortsättning" på STucTav5.

Som tidigare nämnts finns i dagsläget inga belägg för att mönstret av små, spridda boplatser upprepas i andra delar av Santa María-dalen. Framtida undersökningar måste därför riktas mot att kartlägga bosättningsmönstret under spansk kontakt-period inom hela dalområdet. För att hypotesen om immigration från lågländsområdet i öster skall kunna prövas måste kännedomen om sen förspansk och tidig kolonial tid i den regionen förbättras. I Pichao-området kommer fler lokaler från den spanska kontakt-perioden att undersökas de närmaste åren (undersökningar i Anchillos, ca. 4 kilometer norr om Pichao inleddes i juli 2002). Dessa undersökningar kommer ge kunskap om den lokala variationen hos bebyggelse och material under den aktuella tiden, något som också är av stor relevans för frågan om inflyttning utifrån och/eller transformering av tidigare lokala kulturella mönster.

Referenser

- Ahlgren, S. 1990. The natural environment in the area of El Pichao. I *El Pichao 1989. Primary report on the Emergence and Growth of Centres project: A case study in the Santa María Valley*. Red. P. Cornell och S. Sjödin. Manuskript version, Göteborgs Universitet, Institutionen för Arkeologi.
- Ahlgren, S., A. Muñoz, S. Sjödin och P. Stenborg (red.) 1998. *Past and Present in Andean Prehistory and Early History*. Proceedings of a Workshop held at the Etnografiska Museet, Göteborg, Sweden, September 16–17, 1996. Etnologiska Studier 42, Etnografiska Museet, Göteborg
- Bengtsson, L. 1992. *Architectural Remains as Archaeology. Ideas and Attempts in a Sub-Andean Context*, GOTARC Serie C, Arkeologiska skrifter No. 9, Göteborgs Universitet, Institutionen för Arkeologi.
- Bengtsson, L., P. Cornell, N. Johansson och S. Sjödin (red.) 2001. *Investigations at Pichao. Introduction to Studies in the Santa María Valley, North-western Argentina*, B.A.R. International Series 978, Oxford.
- Berberián, E. E. och A. E. Nielsen 1988. Introducción. *Sistemas de Asentamiento Prehispanicos en el Valle de Tafí*, s. 7–20. Córdoba. Editorial Comechingonia.
- Boman, E. 1908. *Antiquités de la région andine de la République Argentine et du désert d'Atacama*. Band I–II, Paris. Imprimerie Nationale.
- Cieza de León, P. u.å. [1553]. *Guerras Civiles del Perú*. Band II, Madrid.
- Cornell, P. 1988. *Emergence and Growth of Centres in the Andes. Some Theoretical Considerations*, GOTARC Serie C, Arkeologiska skrifter No. 6, Göteborgs Universitet, Institutionen för Arkeologi.

- Cornell, P. 1993. *Early Centres and the Household: A theoretical and methodological study on Latin American cases*. GOTARC series B. Gothenburg Archaeological Theses. No 3. Göteborgs Universitet, Institutionen för Arkeologi.
- Cornell, P. och N. Johansson. 1993 "Desarrollo del asentamiento STuc Tav 5 (El Pichao), Provincia de Tucumán). Comentarios sobre dataciones de ¹⁴C y luminescencia", *Publicaciones*, 2, s. 31–43. Instituto de arqueología, Universidad Nacional de Tucumán, Tucumán.
- Cornell, P. och S. Sjödin, (red.). 1990. *El Pichao 1989. Preliminary Report from the project Emergence and Growth of Centres. A Case Study in the Santa María Valley, NW Argentina*, GOTARC, serie D, No. 4, Göteborg University, Department of Archaeology, Göteborg
- Cornell, P. och S. Sjödin, (red.). 1991. *El Pichao 1990. Second Report from the project Emergence and Growth of Centres. A Case Study in the Santa María Valley, NW Argentina*, GOTARC, serie D, No. 5, Göteborg University, Department of Archaeology, Göteborg
- Cornell, P. och P. Stenborg 2001. Unit 12. I *Investigations at Pichao. Introduction to Studies in the Santa María Valley, North-western Argentina*, L. Bengtsson, P. Cornell, N. Johansson och S. Sjödin (red.). B.A.R. International Series 978:47–66, Oxford.
- Garcilaso de la Vega, I. 1666 [1609]. *Royal Commentaries of the Incas and General History of Peru*. I, i översättning av Harold V. Livermore, Austin.
- Johansson, N. 1996. *Burials and Society. A Study of Social Differentiation at the Site of El Pichao, North-western Argentina, and in Cemeteries dated to the Spanish Native Period*. GOTARC, Series B, Gothenburg Archaeological Theses N° 5, Göteborgs Universitet, Institutionen för Arkeologi.
- Kriscautzky, N. *ms. Fuerte Quemado (Inf. de Avance)*, opublicerad rapport, CONICET.
- Lindberg, C. 1996. *Erland Nordenskiöld: Ett indianlif*. Stockholm. Natur och Kultur.
- Lozano, P. 1874 [1745]. *Historia de la Conquista del Paraguay, Río de la Plata y Tucumán*. Band IV. Colección de Obras, Documentos y Noticias Inéditas o Poco Conocidas, Buenos Aires. Imprenta Popular.
- Muñoz A. och N. Fasth 2000. In the Footsteps of Stig Rydén. Research and Fieldwork Report on La Candelaria. I *Årstryck 1995–1998*, s. 85–96, Etnografiska museet i Göteborg, Göteborg.
- Muñoz A. och N. Fasth 2001. Inledande undersökningar av en pre-kolumbiansk samling från nordvästra Argentina på Världskulturmuseet. I *Arkeologen* Nr. 3–4 2001: 4–13. Göteborgs Universitet, Institutionen för Arkeologi.
- Nastri, J. 1999. Patrones de Asentamiento Prehispanicos Tardíos en el Sudoeste del Valle de Santa María (Noroeste Argentino). *Relaciones del Sociedad Argentina de Antropología XXII–XXIII* (1997–98): 247–270.
- Núñez Regueiro, V. A. 1978. Considerations on the Periodizations of Northwest Argentina. I *Advances in Andean Archaeology*. Red. David L. Browman, s. 453–484. Haag. Mouton Publishers.
- Rydén, S. 1934. Note préliminaire sur l'archéologie de la región de la Candelaria (prov. de Salta, République Argentine). *Actas y Trabajos Científicos del XXV Congreso Internacional de Americanistas*:149–164. Buenos Aires.
- Rydén, S. 1936. *Archaeological researches in the department of La Candelaria*. Göteborg.
- Sjödin, S. 1998. Clay Pots and Potter's Work. Archaeology and Ethno-archaeology at Pichao in North-western Argentina. I *Past and Present in Andean Prehistory and Early History*. Red. Sven Ahlgren, Adriana Muñoz, Susana Sjödin och Per Stenborg, s. 33–52. Etnologiska Studier vol. 42, Etnografiska Museet i Göteborg.
- Stanish, C. 1989. Household Archaeology: Testing Models of Zonal Complementarity in the South Central Andes. *American Anthropologist* 91(1):7–24.

- Stenborg, P. 1998. The Troublesome Xenogamy between Archaeology and Ethnohistory: Examples from Research on North-western Argentinian Prehistory and Early History. I *Past and Present in Andean Prehistory and Early History*. Red. Sven Ahlgren, Adriana Muñoz, Susana Sjödin och Per Stenborg, s. 75–90. Etnologiska Studier vol. 42, Etnografiska Museet i Göteborg.
- Stenborg, P. 1999. An Introduction to the Archaeology of North-western Argentina. I *Masked Histories: A Re-examination of the Rodolfo Schreiter Collection from North-western Argentina*. Red. Per Stenborg och Adriana Muñoz, s. 21–44. Etnologiska Studier vol. 43, Etnografiska Museet i Göteborg.
- Stenborg P. 2001 The investigations of 1992. I *Investigations at Pichao. Introduction to Studies in the Santa María Valley, North-western Argentina*, L. Bengtsson, P. Cornell, N. Johansson och S. Sjödin (red.). B.A.R. International Series 978:67–84, Oxford.
- Stenborg, P. 2002a Disciplinas distintas, discursos diferentes: El caso de los Pacciocas en las fuentes etnohistóricas y las ruinas del sitio STucTav7. I *Actas XIII Congreso Nacional de Arqueología Argentina*, tomo II, pp. 193–207. Imprenta de la Facultad de Filosofía y Humanidades, Universidad Nacional de Córdoba, Córdoba.
- Stenborg, P. 2002b *Holding Back History: Issues of Resistance and Transformation in a Post-Contact Setting, Tucumán, Argentina c. A.D. 1536 – 1660*. GOTARC, series B, Archaeological Theses No. 21, Göteborgs Universitet.
- Tarragó, M. N. 1990. Sociedad y sistema de asentamiento en Yocavil. *Cuadernos del Intituto Nacional de Antropología* 12(1987):179–196.
- Tarragó, M. N. 1999. El Patrimonio Arqueológico del Valle de Santa María en Peligro: El Rincón Chico. I *Homenaje Alberto Rex González: 50 Años de Aportes al Desarrollo y Consolidación de la Antropología Argentina*, s. 205–253. Buenos Aires. Fundación Argentina de Antropología, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Buenos Aires.
- Tarragó, M. N. *ms* Arqueología del Período del Desarrollos Regionales en la Región Valliserrana Central: Valle Santa María. Segundo Taller de Arqueología de la Universidad Nacional de Catamarca 1988.
- Wilk, R. R. och R. McC. Netting. 1984. Households: Changing Forms and Functions. I *Households: Comparative and Historical Studies of the Domestic Group*. Red. R. McC. Netting, R. Wilk och E. J. Arnould, 1–28. Berkeley California. University of California Press.

